

ХИПОКРАТ И ПСИХИЈАТРИЈА

Александар ДАМЈАНОВИЋ¹, Срђан МИЛОВАНОВИЋ¹, Цветана ЦРНОБАРИЋ²

¹Институт за психијатрију, Клинички центар Србије, Београд; ²Pfizer, Београд

КРАТАК САДРЖАЈ

Хипократ, „отац медицине“, утемељивач је научног принципа у медицини. Следио је хеленско филозофско учење да је човек мера свих ствари, па је, самим тим, и култ здравља уткан у суштину живота. Хипократ је први систематизовао целокупну медицину. Оснивач је позитивистичке (индуктивне) медицине, која одбацује празноверје. Медицину је посматрао као уметност и природну науку, а не само као пуку вештину. У свом учењу користио је дијалектичке принципе, успоставио концепт познавања етиологије, систематизацију дијагностике и лечења. Указивао је на велики значај прогнозе болести на основу искуства. Родоначелник је холистичке медицине, савремених концепата психофизиологије, чиме је постигао значајне домете у оквиру откривања етиопатогенезе психијатријских болести. Његово учење се доследно бави психосоматским болестима и уткано је у концепт савремене психијатрије. Писао је и афоризме, у којима је описао дијагностиковање и принципе лечења многих психијатријских обољења, међу којима су: депресија, манија, хистерија, неуротски поремећаји, психоза и психосоматске сметње.

Кључне речи: Хипократ; научна дисциплина; психијатрија; психосоматика

ХИПОКРАТОВА БИОГРАФИЈА

Друга половина петог и прва половина четвртог века пре нове ере донели су човечанству прегршт знања и буран напредак, нарочито у духовним областима. Време индивидуализма, преиспитивања, трагања за законима који регулишу односе у микросвету и макросвету с правом је названо златном епохом античке и светске историје. У филозофији, науци, уметности, историографији и другим областима појавиле су се личности које су дефинисале нове системе вредности и поставиле теорије које су уткане у темеље савременог света. Дела и мисли Сократа, Платона, Демокрита, Фидије, Тукидита, Херодота, Есхила, Софокла и других великана епохе остала су полазишта на којима су се развијала поља која су изучавали. Нико, међутим, није унео толико светлости у област којом се бавио као што је то учинио Хипократ у медицини. Ореол којим су га наградили захвални следбеници још у трећем веку п.н.е. носи до данашњих дана без оспоравања – „отац медицине“.

Први писани материјал о грчкој медицини налази се у Хомеровим делима „Илијада“ и „Одисеја“, која потичу из деветог века старе ере. Главна личност је Аполонов син Асклепије, заштитник медицине, који је после смрти проглашен богом медицине. На свим киповима и симболима медицине приказан је као старац или младић који у руци држи штап око којег је обавијена змија (Ескулап). Његови синови наставили су традицију и вештину свога оца, па су касније настале асклепије, тј. школе по типу храмова где су се обучавали и школовали млади лекари [1].

Постоји неколико сачуваних списа о Хипократовом животу. Најдрагоценију биографију о овом великану написао је Соран из Ефеса (200-250. године н.е.). Друга сачувана биографија је бриселски животопис написан на латинском језику (*Hippocratis genus, vita,*

dogma). Трећи извор података је византијски речник имена и ствари *Sudas*. Најзад, Јанис Цецис, византолог из 12. века, оставио је драгоцене записе о животу овог славног лекара [2].

Претпоставља се да је Хипократ рођен прве године 80. олимпијаде (460?-370? п.н.е.) у Астипалеји, тадашњем главном граду острва Кос. Соран бележи тачан датум рођења: двадесет седми дан месеца „агриана“ (период данашњег априла). Хипократови преци били су свештеници лекари који су следили учење бога лекарства Асклепија. Према предању, Хипократово порекло задире дубоко у митску историју Грчке и досеже до самог бога лекарства и медицине Асклепија [3]. Све легенде о Хипократовом пореклу сугеришу да је он директан потомак бога Асклепија, од којег га раздваја осамнаест колена, а од бога Аполона, оца Асклепијевог, деветнаест. Двадесет колена, дакле, према предању, дели Хипократа од самог врховног бога Зевса [4]. Преплитање мита и историје у Хипократовој биографији могуће је објаснити само великим поштовањем које су према њему гајили његови савременици и следбеници. Хипократов деда, по којем је и добио име, и отац Хераклид били су познати свештеници лекари (протојереји) с острва Кос. Претпоставља се да је у раној младости Хипократ био трговац, што му је омогућило да упозна многе далеке крајеве, живот различитих народа, климатске прилике, температурамент и карактер људи [5].

Асклепијадска школа на Косу имала је велики углед и традицију. За разлику од сличне лекарске школе у граду Книду, на обали мале Азије, која је у центар пажње стављала одређивање локализације болести, асклепијадски лекари свештеници су се према болести односили као према поремећају читавог организма (претеча холистичког приступа у медицини) и настојали да лечењем поврате његову изгубљену равнотежу. То учење разрадио је и сам Хипократ, пропаги-

рајући савремени психосоматски принцип, којим је подучавао и своје ученике: Не лечити само болест, него болесника у целини. На основу записа пронађеног у Делфима 1977. године сазнајемо да су припаднике две школе повезивале заједничке рођачке и религиозне везе [6]. И поред тога, између две теорије и два приступа у медицини постојао је велики, али здрав, ривалитет, који је довео до развоја медицине као сложене и самосвојне науке [7].

Хипократово учење о медицини обједињено је у списима под називом *Corpus Hippocraticum* вероватно пола века после његове смрти. Дела су похрањена у Александријској библиотеци. Филолошком анализом текстова закључује се да текстове није написала иста особа, иако су сва написана јонским дијалектом. Изгледа да је већина записаних радова дело Хипократових ученика. Та чињеница, међутим, не умањује његове заслуге; напротив, наглашава његов ауторитет и поштовање међу следбеницима. У својим делима Хипократа помињу његови савременици Платон, Аристотел и Тукидит. Платон, тридесетак година млађи Хипократов савременик, у свом чувеном дијалогу „Протагора” кроз Сократов глас помиње Хипократа. Платонов ученик Аристотел, пак, назива седам деценија старијег Хипократа „великим” [8].

Већ у трећем веку пре Христа *Corpus Hippocratum* постаје свим лекарима својеврсна енциклопедија, водич кроз медицину, и такав статус задржава вековима касније. Хипократово име постало је синоним за научни приступ. Чувени римски беседник Цицерон (рођен 106. године п.н.е.) једном приликом је рекао: *Multorum aegrorum salutem ab Hippocrate quam ab Ausculapio datam judico* (Већа помоћ болесницима дошла је од Хипократа него од Асклепија), наглашавајући тиме значај развоја научне мисли [6].

Најпознатији лекар каснијег средњег века Гален (129-210. н.е.) такође је гајио велико поштовање према Хипократовом делу. Свог великог претходника називао је „божанским, чудесним, истинољупцем, величанственим”. Свети Августин (4. век н.е.) је изучавао Хипократова дела као супериорна у односу на остала која се баве медицином и назвао лекара с Коса *medicum nobilissimum* (најзначајнијим лекаром). Један од најпознатијих лекара Византијског царства Павле са Егине (625-690. н.е.) ставио је Хипократа на трон научне медицине. Превод Хипократовог дела на арапски језик начињен је у деветом веку, после чега се учење великог лекара ширило даље на Исток. Након што су преведена на латински језик, Хипократова дела су постала доступна и лекарима у Европи.

Прва западна школа медицине под утицајем Хипократовог дела настала је у Салерну, у јужној Италији, у 11. и 12. веку. О значају које је учење лекара са Коса који је живео петнаест векова раније имало у школи говори и њен назив: *Civitas Hippocratica* (Хипократова држава) [9]. До 15. века и настанка штампе Хипократове радове о медицини су углавном руком преписивали монаси. Прво издање комплетних Хипо-

кратових дела приредио је у Риму 1525. године (*Omnia Opera*) Ф. М. Калус [2].

Швајцарски лекар, филозоф и алхемичар Парацелзус, који је живео у 16. веку, на својим предавањима од свих древних лекара издвојио је само Хипократа, док је дела осталих чувених лекара јавно спалио. Британски клиничар из 17. века Сиденхајм молио је своје ученике и саветовао им: „Будите савезници природе на начин како нас учи Хипократ.” Сиденхајма су многи савременици прозвали творцем „неохипократизма”, правца који медицину враћа својим коренима, не пренебрегавајући научна достигнућа медицине свог времена [8].

ХИПОКРАТОВО УЧЕЊЕ

Тражење природних закона у настанку болести чинило је Хипократово учење суштински различитим од свих дотадашњих. Одбацио је основни принцип асклепијадске школе да је болест последица чини богова (према једном предању, због тог свог става био је екскомунициран из школе). Тако је постао оснивач индуктивне (позитивне) медицине. У свом делу „О светој болести” (епилепсији) Хипократ пише: „Све су болести божанске и људске. Свака болест, сама по себи, има природни састав и снагу и не постоји ниједна која не реагује на лекове и лечење.” [9] С првим покушајима научног приступа медицинским поступцима појављују се и први етички принципи у овој области.

Хипократ је следио хеленско филозофско учење да је човек мера свих ствари, те је и култ здравља уткан у суштину људског живота. Први је систематизовао целокупну медицину. Терминологија коју је користио готово у целости се задржала до данас у научној медицини. Сматра се да се овог тренутка у лекарској пракси широм света користи више од 1.800 речи чији корени воде до Хипократове медицине. Медицину је посматрао као уметност и природну науку, а не само као пуку вештину, као што се до тада чинило.

Узрочник болести је у човеку и његовом окружењу – каже Хипократова теорија. Колико је Хипократов раскид с празноверјем и мистификацијом болести био исправан говори и чињеница да су све велике светске религије, посебно хришћанство, прихватиле његово учење. Под утицајем Демокрита и оца дијалектике Хераклита, Хипократ је медицину сматрао неодвојивом од филозофије: „Сваки лекар мора бити и филозоф, јер само на тај начин може разумети одnose у макрокосмосу и микрокосмосу који доводе до болести.” Многа Хипократова филозофска начела касније су прихватили Платон и Аристотел, као и други велики антички филозофи. „Лекар треба да утисне филозофију у медицину и обратно – медицину у филозофију. Сви елементи филозофије налазе се и у медицини: несобичност, скромност, марљивост, уредност и чистоћа, познавање потребних и неопходних

ствари за живот, ослобођеност од сујеверја, прожестост божанским. Те особине треба да поседује лекар у сукобу са неморалношћу, грубошћу, похлепом, пијанством, крађом, бестидношћу. То сазнају сви који их срећу и преносе на своје пријатеље, децу и на све постојеће...” [10]

Узрок (*etio*) свих болести Хипократ је тражио у природном окружењу и у самом човековом организму. После откривања „етиологије” следи постављање „дијагнозе” (*dia* – кроз, *gnosis* – знање) на основу објективних критеријума и, на крају, „терапија” (лечење). У терапији Хипократ је препоручивао разноврсне методе. Забележио је више од 300 биљака које могу повољно утицати на различите болести, затим топле купке, масажу, сугерисао правилну исхрану и начин живота (дијететика). Указивао је на велики значај прогнозе болести на основу емпиријског знања [9].

Следећи Демокритов принцип да је „човек свет у малом”, Хипократ је први у медицину увео експеримент. Иако је изузетну пажњу придавао искуству у проучавању тока болести, одбацио је његову пресудну улогу приликом постављања дијагнозе због субјективности и варљивости којим је искуство оптерећено. Од тренутка увођења експеримента у медицину, она је од емпиријске вештине постала наука [9].

Посебну пажњу Хипократ је придавао наследном фактору у настанку неких болести. У делу посвећеном епилепсији „О светој болести” помиње да генетски састав (*gonos*) појединца увек предодређује његово тело. Дакле, готово две и по хиљаде година пре откривања ДНК дефинисао је значај гена у испољавању особина човека!

ПСИХИЈАТРИЈА (*PSYCHE* – ДУША)

Први услов за здравље човека је јединство његовог тела и душе (психе). Само њихова међусобна хармонија и прожетост омогућавају здравље читавог организма. Душа прожима цео организам. За разлику од тела, њена целовитост се не мења током живота. Она је природни извор снаге организма, бори се против свих поремећаја у њему. Душа постоји једино код човека и њено постојање га разликује од других живих бића.

Хипократ је сматрао да је мозак најважнији и најснажнији унутрашњи орган – центар интелигенције, покрета, осећаја. Психичко стање (стање душе) умногоме зависи од исхране и начина живота. Здравом исхраном и умереним односом према животним искушењима подижемо душевни ниво организма у целини. Насупрот томе, прекомерно уживање у материјалним стварима доводи до нарушавања хармоније организма и поремећаја психе, сматрао је Хипократ.

Хипократ је дефинисао функционалне постулате јединства тела и душе (психе) и успоставио принципе психосоматске и холистичке медицине. Лекарима препоручује: „Најпре треба лечити душу, а тек онда

тело. Болеснику треба понудити најпре реч, а тек после и лек. Што је смиренија душа, већа је разумност, која се тада не помрачује од прекомерних осећања.” [9] Тај основни медицинско-филозофски Хипократов принцип у психијатрији о постојању душе следили су касније Платон и Аристотел у својим делима. Амерички антрополог Норман Казинс (*Norman Cousins*) у свом делу „Биологија наде” (1989) пише: „Лекар је дужан да упозна болесника као човека, као што нам је наложио Хипократ, као целину душе и тела, мозга и срца.” [10]

Хипократ је први у медицину увео термин „катарза”, што значи прочишћење душе (*katharo* – чистити). На тај начин је отворио пут психоанализи и поступку на којем је родоначелник овог правца Сигмунд Фројд у великој мери изградио своје методолошке принципе.

Хипократ је описао и меланхолију и дистимију, догађај благе депресије у трајању од две године који не чини особу радно неспособан, мада поремећај расположења умањује способност за рад. Из оваквог догађаја може да се развије и тежи поремећај [11]. Израз „манија” коришћен је код психосоматске раздражености. Меланхолија је последица поремећаја концентрације црне жучи (*melane holi*) у организму, што доводи до психопатолошких стања организма, као што су депресија, страх и губитак идентитета. Ово је и први постулат биохемијске основе менталних поремећаја. Хипократова школа добро дефинише и разликује поремећаје расположења, бележи блага и тешка стања, као и понављање ових поремећаја. Као узроке нерасположења или тешких стања очаја препознају се и спољашњи фактори (прекомерно конзумирање вина, љубавни јади, поремећај ритма будности и сна). Коришћени су изрази „френилис” (укоченост, инхибираност), „парафросини” (лудило), „параноја” и „летаргија”. Паранојом (*para* – поред, *noos* – разум) су се сматрала стања менталне детериорације, потом делиријум праћен високом температуром. Тек крајем 19. века ова реч добија смисао који је данас у употреби (*Karl Kahlbaum*, 1863).

С посебном пажњом проучавали су се снови, који су тумачени као манифестација нереализованих жеља, што је сасвим у тренду психоаналитичке херменевтике. „Ако у свим сновима видиш храну или пиће, то је знак недостатка хране и душевне жеље за њом... Лоше су појаве и прекомеран сан и несаница.”

Разликовале су се болести душе од поремећаја личности (данашња подела на неурозе и психозе). Почетак медицинске психологије личности датира од Хипократовог покушаја разграничења типова личности на биохемијској основи: описао је колерике (склоне узбуђивању), меланхолике (песимисте, склоне тужним расположењима), сангвинике (оптимисте, ведре природе) и флегматике (мирне). Посебна пажња посвећивала се предиспозицији за сваку болест, уважавани су фактори наслеђивања неких болести, животне доби, пола, посла којим се болесник бави, ње-

овог физичког стања, утицаја околине у формирању личности. Описана су разна психопатолошка стања – поремећај говора, пажње, понашања, оријентације, губитак памћења, стање конфузије – као и друга стања која су се до данас задржала у клиничкој пракси под истим називом. Описани су и вртоглавица, главобоља код мигрене и менингитиса, хемиплегија, афазиа (губитак говора), епилепсија, беснило, тетанус и друге болести и симптоми. Ни алкохолизам није заобиђен као патолошко стање. Коначно, под терминима „хистерија” и „хистерично гушење” описане су прецизне клиничке слике које у потпуности одговарају неурозама онако како их дефинише савремена неуропсихијатрија [12].

Следбеници Хипократа су били познати по способности да препознају и лече менталну болест, а Хипократ се појављивао на суду као вештак у случајевима када је особа неурачунљива [13]. Први прецизни описи социјалне стигме повезане с поремећајима расположења током менструационог циклуса, као и поремећаји постпарталног периода потичу од Хипократа. Опис маније повезане са лактацијом би, у ствари, одговарао пуерпералној сепси, која се често јављала у старој Грчкој.

ЛЕЧЕЊЕ

Чувени први принцип Хипократа који остаје темељ научне медицине и који је разликује од шарлатанства гласи: „У вези са болешћу лекар треба да чини две ствари: да пружи помоћ или да не направи штету (*Primum non nocere*). Вештина лечења мора да има три елемента: болест, болесника и лекара. Лекар је господар вештине лечења и мора да сарађује са болесником.” [3] Лечење се у Хипократовој медицини заснивало на четири стуба: правилном начину живота (дијететици), лековима, терапијској снази природе и хирургији. „Најбољи лекар је природа”, писао је Хипократ, при чему медицина само подупире природу. Највећи део дијететике обухватала је правилна исхрана, којој се посвећивала изузетна пажња. „Нека твоја храна буде лек твој, а лек твој нека буде храна твоја” – чувени је принцип који се приписује Хипократу.

Иако је био зачетник научне медицине и противник шарлатана, придавао је значај појединим феноменима у природи. Сматрао је да постоје преломни дани који су важни за развој појединих болести, као што су летња дугодневница и јесења равнодневница, или одређени положај звезда Сиријуса и Плејада. Хроничне болести се, према његовом мишљењу, тада или погоршавају или добијају повољан ток [12]. Велики значај придаван је климатским променама [14]. Користиле су се терапије топлим купкама, водило се рачуна о чистоћи коже, препоручивала се промена поднебља. Код маничних стања коришћена је биљка *Helleborus niger* [15].

ЕПИЛОГ

Тешко је набројати све велике лекаре и научнике 20. века који су истицали Хипократа као узор и инспирацију за своја истраживања, а нека имена су: Италијани Рамацани и Моргани, Британац Џенер, Немац Вирхоф, Француз Клод Бернард. Хипократ је утемељивач савременог схватања етиопатогенезе психијатријских поремећаја заснованог на дијалектичким принципима холистичке медицине и психосоматике. У својим афоризмима описао је дијагностику и увео принципе лечења низа психијатријских обољења – депресије, маније, хистерије, неуротских поремећаја, психоза – као и психосоматских сметњи. Хипократово име најчешће се помиње у тренуцима када лекар или медицина скрену с пута који је поставио отац медицине 25 векова раније. Међутим, последњих година многи лекари, истраживачи, фармаколози и други научници траже у делу лекара са Коса светлост која би указала којим путем треба даље ићи. Пuteви научне медицине су бројни, магловити и често носе опасност по човечанство; стога је Хипократова светлост за све оне који га прате вековима остала главна координата.

Хипократова заклетва, један од најлепших записаних сведочанстава античког света, приписана је великом лекару, иако нису пронађени докази да је он аутор. Постоје претпоставке да је Хипократ дорадио текст заклетве који је већ постојао. Као и код других дела Хипократа, спорења око ауторства текста су сасвим у другом плану и неважна за значај који је заклетва имала на развој медицине, посебно у дефинисању односа лекара према болеснику и његовом месту у друштву. Њен садржај се временом мењао, али је и до данашњег дана остао сиже моралног кодекса лекара широм света [2]. Женевском декларацијом Хипократова заклетва је модификована, а од 1949. године изговарају је дипломирани студенти свих медицинских факултета у свету по завршетку школовања. На тај начин Хипократова заклетва је остала до данас етички темељ лекарске праксе [16, 17].

ЛИТЕРАТУРА

1. Milovanović D. Etika u medicini kroz vekove. Lazarevac: Elvod; 2000.
2. Penfield W. The Mystery of the Mind. Princeton: Princeton University Press; 1987.
3. Debus A. World Who is Who in Science: A Biographical Dictionary of Notable Scientists from Antiquity to the Present. Chicago: Merquis; 1968.
4. Porter R. The Biographical Dictionary of Scientists. 2nd ed. New York: Oxford University Press; 1994.
5. Hughes B. Hippocrates and Archytas double the cube: a heuristic interpretation. College Math J 1989; 20(1):42-8.
6. Amira-Moez A, Hamilton J. Hippocrates. J Recreational Math 1974; 2:105-7.
7. Jouanna J. Hippocrates. Baltimor, MD: John Hopkins University Press; 1999.
8. Eldestein L. Ancient Medicine. Baltimore, MD: John Hopkins

- University Press; 1967.
9. Temkin O. Hippocrates in a World of Pagans and Christians. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press; 1991.
  10. Bourgey L. Observation et experience chez les medecines de la collection hippocratique. Paris Vrin; 1953.
  11. Poldinger W. Treatment of dysthymia. Schweiz Rundsch Med Prax 2000; 89(51-52):2183-8.
  12. Lloyd G. Early Greek Science: Thales to Aristotle. New York: Norton; 1970.
  13. Alexander F, Selesnick S. The History of Psychiatry: An Evaluation of Psychiatric Thought and Practice from Prehistoric Times to the Present. New York: A Mentor Book; 1968.
  14. Lloyd G. Magic, Reason and Experience. Cambridge: Cambridge University Press; 1979.
  15. Smith W. The Hippocratic Tradition. Ithaca, NY: Cornell University Press; 1979.
  16. Kaličanin P. Medicinska etika i medicinsko pravo. Zemun: Kramer-Print; 1999.
  17. Petit EP. The Hippocratic Oath: source of medical ethics. Presse Med 2002; 31(2):52-5.

HIPOCCRATES AND PSYCHIATRY

Aleksandar DAMJANOVIĆ¹, Srdjan MILOVANOVIĆ¹, Cvetana CRNOBARIĆ²

¹Institute of Psychiatry, Clinical Centre of Serbia, Belgrade; ²Pfizer, Belgrade

ABSTRACT

Hippocrates, the "father of medicine", is the establisher of a new scientific approach in medicine. He has followed the Hellenic philosophical school that man is the measure of all things, so the "cult of health" is a part of the essence of life. He thoroughly systemized all parts of medicine. He is the establisher of positive (inductive) medicine, which throws away superstition. His approach to medicine is as that of art and natural sciences, and not only as a skill. In his teaching he uses dialectic principles, the establish concept of knowing aetiology, systematization of diagnostics and therapy. He underlined great importance of prognoses of disease based on empirics. He is the founder of holistic medicine, modern concept of psychophysiology, which significantly enabled the disclosure of the etiopathogenesis of psychiatric disorders. His teaching is persistently psychosomatic and

weaves in the most modern concepts of psychiatry today. In his aphorisms he described diagnostics and enrolled the principals of treatment of different kind of psychiatry disorders as depression, mania, hysteria, neurotic disorders, psychosis and psychosomatic diseases.

Key words: Hippocrates; scientific medicine; psychiatry; psychosomatic

Aleksandar DAMJANOVIĆ
 Institut za psihijatriju
 Klinički centar Srbije
 Pasterova 2, 11000 Beograd
 Tel.: 011 363 5080
 Faks: 011 264 5543
 E-mail: salt@eunet.yu

---

* Рукопис је достављен Уредништву 21. 2. 2007. године.